

ALOIS MICHÁLEK

VÝUKA GEOGRAFIE/ZEMĚPISU – TERRA INKOGNITA?

A. Michálek: *Geography – terra incognita?* – Geografie – Sborník ČGS, 108, 1, pp. 76–91 (2003). – The article deals with geography at school, especially with geography taught at commercial secondary schools. It critically analyses the contemporary conception of geography curricula at this type of school and offers a rather different view of teaching geography in a way attempting to show goals, which are common in many countries. The Czech curricula still contain a lot of empirical knowledge. The article emphasizes active learning of geographical problems in a way developing critical thinking and an education to values enabling to live in the globalized world.

KEY WORDS: geographical literacy – geographical knowledge – geographical abilities – study unit – study program – reformation of geographical education.

Neuvěřitelnou rychlostí běží v desítkách směrů historicky největší myšlenkový, technologický a tím i intelektuální zlom všech dob. Je riskantní. Během jedné generace rozhodnou například informační technologie, genomika, robotika, nanotechnologie a neurovědy o průmyslu a energetice, zemědělství, o stavu životního prostředí, školství, medicíně, obchodě, komunikacích i vedení války. Kdo chce přežít investuje do těchto druhů vzdělání i dovedností, dře a umí. Kšeftuje, nebo moralizuje až poté.

V Česku to však vypadá jakoby moderní vzdělání a dovednosti byly ve veřejném životě simulovány pojmy z politického, sociálního i filosofického muzea nebo vetešnictví...

F. Koukolík, 2002

Zarámování problému

Začneme otázkou. Co pravděpodobně čeká dnešní žáky a studenty v nejbližších dvaceti letech? Co budou muset řešit, a jakými nástroji budou dnešní mladí lidé toto řešení uskutečňovat? Co a jak bude jejich rozhodnutí ovlivňovat? Jak toto všechno je obsaženo v kompetenci geografie? Je geografie schopná dát dostatečně relevantní odpověď na tyto otázky, neřkuli výzvy? Nevím. Jsem však toho názoru, že geografie je schopna zajistit, aby žáci i studenti používali svého intelektu prostřednictvím geografických poznatků k tomu, aby byli připraveni na zodpovědné občanství. Aby byli produktivními pracovníky v pestré škále různých zaměstnání moderní ekonomiky. To se však nemůže dít způsoby, které jsou ozvěnou opuštěných paradigmat. Geografie musí nabídnout nejen studentům, ale i rodičům, celému společenství to nejlepší čeho dosáhla, co přesahuje každodennost, co předvídá budoucnost. To by se mělo promítnout do ctizádostivého programu výuky geografie. Tento program by měl reflektovat proces celoživotního vzdělávání.

Svět v prostorových termínech

Cílem výuky geografie na základních a středních školách tedy není především transformace poznatků geografického výzkumu, reflexe geografické vědy do vědomí žáků a studentů, ale spíše geograficky gramotná osoba¹⁾. To je ten kdo chápe, že geografie je nejenom studium lidí, ale také míst kde tito lidé žijí, studium charakteru prostředí jejich života. Geograficky informovaná osoba umí používat prostorový pohled na zvláštnosti tohoto prostředí, umí pochopit a ocenit vzájemnou závislost těchto „světů“, jako součástí světa ve kterém žijeme. Studium geografie má tedy praktickou hodnotu, jak je dnes užitečné říkat. Vede nutně k prostorovému pohledu na životní situace. Geograficky informovaná osoba to umí.

Prostředek, který při uskutečňovaném geografickém vzdělávání k této kompetenci vede, je *geografické kurikulum*. To je širokým sdělením o tom, co bychom byli rádi aby žáci věděli, čemu by spolu s příslušnými dovednostmi také rozuměli. Tedy ne seznam přesně strukturovaných faktů, ale k nim dobře zpracované manuály (metodické příručky) sloužící především učitelům k organizování výuky a tak pomáhajících porozumět světu kolem nás. Geografie musí pomoci studentům aby viděli, rozuměli a také dokázali oceňovat pestrou síť vztahů mezi lidmi, místy v nichž tito lidé žijí a také prostředím těchto míst. Aby našli sílu k jejich udržování i zodpovědné přeměně. Musíme věřit v sílu a krásu geografie.

Její síla (tu cítí a vyzdvihuje geograf), ale i slabost (tu zdůrazňuje prostorovým vnímáním a poznáním nedotčený ignorant) je v tom, že geografie hovoří v prostorových termínech. Geografická informace je často kompilovaná, speciálně organizovaná, uložená v celé řadě geografických technologiích jako jsou mapy, geografické prezentace, různé nástroje a technologie, které vyžadují, aby je student nejen poznal, ale naučil se také s nimi pracovat. Tyto informace jsou velmi diverzifikované. Často jsou vyjádřeny v podobě vyprávění, jindy vyžadují shromáždit informace, které mají odlišnou úroveň abstrakce, nebo různá měřítka. Jiné jsou vyjádřeny v tabulkové podobě, nebo v podobě grafu. Některé jsou snadné pro porozumění, jiné nikoliv. Tradiční geografické práce stále více uvolňují místo počítačovým databázím různých zpravodajských systémů. Tento vývoj je výsledkem vývoje počítačových systémů, a stává se nepostradatelným nástrojem nejen pro studium, ale také pro občanský kompetentní chování podporované geografii.

Organizování informací

Domnívám se, že rozhodující geografickou prezentací je *mapa*. Tak, jak se žák učí v první třídě písmena abecedy z kterých tvoří slova a věty, tak musí být vyvinuto úsilí při výuce dalšího jazyka, jazyka mapy. Tak jak přirozený jazyk je nástrojem k poznávání světa, je také jazyk mapy zdrojem informací o světě. Umět číst a psát je základní jazyková gramotnost. Můžeme konstatovat, kdo umí číst mapy je geograficky gramotný. Jak počítají osnovy geografie s výukou této dovednosti a to na současné úrovni didaktického a psychologického poznání? Nosí vyučující geografie, na všech úrovních vzdělávacího pro-

¹⁾ Termín geograficky vzdělaná osoba nahrazuji termínem geograficky gramotná osoba proto, abych zdůraznil rozdíl mezi cíly geografické vědy a skromnějšími, ale důležitými cíly výuky geografie na základních a středních školách.

cesu v sobě myšlenku: Kdo se naučil číst mapu, naučil se novému jazyku, kdo se naučil dělat (tvorit) mapu, naučil se mluvit novým jazykem? Mapy představují kritický prvek procesu geografického vzdělávání.²⁾

Kromě map jsou zde ještě *grafy a diagramy, satelitní a jiné fotografické snímky*, které rovněž poskytují cenné informace o prostorových vzorech na zemském povrchu. Na nich je pozoruhodná jejich velká diverzifikace informací. Tato jejich vlastnost, která je jejich předností, se stává pro ně zároveň limitujícím prvkem. Když totiž nejsou studenti speciálně poučeni o jejich využití, často se pak zvrhávají v triviální dekoraci. Jejich okamžité pochopení studenty je závislé na speciálním poučení a dovednostech o tom, jak se mají používat.

Studenti potřebují rozvinout dovednosti typu vyhledávání geografických informací, třídění geografických informací, organizace geografických informací a hodnocení geografických informací. Nepostradatelnou dovedností je umění tvořit geografické otázky, např. (Řezníčková, 2002):

- otázky vyžadující doslovnou odpověď: jak se jmenuje, kde leží..., jak je velká..., kolik měří...?
- otázky překladové – převodové: jak si představuješ krajinu..., vytvoř z tabulky graf, který..., jak lidé žijí v..., které informace můžeš vyčíst z mapy, fotografie o...
- otázky o porozumění – interpretační otázky: z jakého důvodu došlo k..., proč podle vás je...?
- aplikační otázky: uveďte další příklady..., jak můžeme využít...
- analytické otázky: pokuste se dokázat..., který z uvedených přístupů je vhodnější a proč..., které faktory způsobily danou situaci...
- syntetické otázky: jakým způsobem se může vyvíjet daný region..., jaká opatření navrhuje aby se situace neopakovala – vyvíjela jinak...
- evaluační otázky: myslíte si, že toto opatření bylo vhodné..., jak bychom měli postupovat za situace...?

K tomu přistupuje nutnost obeznameností studentů s používáním *geografických informačních systémů*. Vývoj počítačových systémů je takový, že se stávají nepostradatelným nástrojem pro vytvoření představy geografického prostoru a jeho analýzy. Studenti by měli poznat, že tyto systémy jsou využitelné nejenom pro školní geografii. O tomto vývoji (jak banální) musí být však přesvědčeni především jejich učitelé.

Mentální mapy

Velmi významnou dovedností je umění vyvářet a užívat mentální mapy³⁾ Každý člověk, nejenom geograficky gramotná osoba musí v životě podržet ve své mysli mnoho informací o místech a prostředích a musí být schopen organizovat tyto informace ve vhodném prostorovém kontextu. Mentální mapy jsou efektivním způsobem jak to děláme. V nich je obsaženo to, co člověk ví

²⁾ Pozoruhodný soubor cvičení USGS: What do maps show, <http://info.usgs.gov/education/teacher/what-do-maps-show/index.html>.

³⁾ Rozlišuji mentální mapy používané v geografii ať již lynchovské nebo gouldovské a mentální mapy T. Buzana, <http://www.mindmanager.com>, sloužící jako pomůcka pro vizuální znázornění vzájemných vztahů myšlenek a pojmů, které jsou ve výuce geografie rovněž využívány (u nás zatím málo). FISCHER, R. (1997): Učíme děti myslet a učit se. Portál, Praha, s. 71-86. Internetová adresa <http://world.mental.maps.com> (asi 260 tisíc odkazů).

o umístěních a charakteristikách různých míst naší planety ať již mají povahu globální, nebo lokální, ať jsou nákresem prostorové organizace školní třídy nebo ukazují rozložení oceánů a kontinentů na povrchu země. Znalost, jak se takové mentální mapy tvoří a používají, je proto významnou součástí geografických kompetencí.

Mentální mapy mají několik zvláštností:

- Jsou osobní a obsahují jak objektivní tak subjektivně formované vnímání geografických objektů.
- Mentální mapy používají v nějaké podobě všichni lidé. Umožňují jim pochopit to, co jiní lidé říkají nebo píší o jiných místech našeho světa.
- Mentální mapy vždy reprezentují měnící se formy prostorových znalostí, a slouží jako indikátory toho, jak jejich autoři znají prostorové charakteristiky míst mapou popisovaných.

Geografové byli zvědaví jak si jednotlivci uspořádávají geografický prostor ve svých myslích. Existují výzkumy, které sdělují celou řadu zajímavých zkušeností o tom, jak tento „mentální prostor vypadá (u nás např. Hynek, Hynková 1980). Z výzkumů např. v USA jsou známé poznatky o tom, jak se liší mentální mapy u lidí nízkých a vysokých příjmových skupin, lidí žijících v metropolitních oblastech a lidí žijících mimo ně. Jsou známy výzkumy o vlivu médií na utváření mentálních map. Měli bychom si jednak uvědomovat, že kritické geografické pozorování je základním předpokladem pro jejich tvorbu, a jednak to, že v sobě odrážejí osobní zkušenosti, znalosti, dovednosti a schopnost myslet v prostorových termínech⁴⁾. Jestliže geografie má být užitečnou při vytváření užitečných „schémat“ pro inteligentní chápání světa, potom logicky, duševní mapy studentů musí obsahovat pokrok probíhající u nich ve vzdělávání, a to v jednotlivých etapách vzdělávacího procesu v geografii. Studenti si musí osvojit poznatek, že umět tvořit své duševní mapy je pro ně základní dovednost. Je také rysem geografické gramotnosti. Některé aktivity umožňující cvičit jejich tvorbu by mohli být tyto:

Kde by jsi chtěl žít. Tříbodová škála na posouzení; nechci tam žít – 1 bod, chci tam žít – 5 bodů, bez citového vztahu – 3 body. Osobní volby vedou ke konstrukci mapy preferencí skupiny, která odráží charakter mentálních map skupiny. Následují otázky po preferencích na jedné straně a jejich absenci na straně druhé.

Studenti analyzují mapu (nástěnka, meotar), která již obsahuje preferované oblasti, např. Praha, Krkonoše, Jižní Čechy, jejichž hodnotový význam byl již akceptován. Otázky pro diskusi: proč mají preferované lokality vysokou hodnotu, které důvody k vysoké hodnotě vedly, které osobní vzory pro akceptování preference studenti použili, jak vzdálenost ovlivnila preference, jak zaujatost a nevěrohodnost ovlivnila preference a tím duševní mapy, které faktory působí na tvorbu mentálních map?

Analýza prostorového uspořádání světa

Rozlišujeme mezi objekty, událostmi a procesy a tím je nám dána možnost chápat tento svět v jeho prostorovosti. Informace o prostoru často vyjadřujeme slovně. Tato slova produkují to co bych nazval *prostorovým jazykem*. To jsou třeba termíny: blízko, daleko, tady, tam, předložky: ostrov na jezeře, údolí v horách, tedy nejenom vědecké termíny. Myšlení v prostorových termínech,

⁴⁾ Pojem je vysvětlen dále.

zevšeobecnění základních znalostí, je důležitým fundamentem geografie. Jsme totiž prostorově senzitivnější než jsme mnohdy ochotni si přiznat. Toto myšlení umožňuje studentům aktivní a zvědavý přístup ke světu, ve kterém žijí, formulovat kritické otázky na minulost, přítomnost a pravděpodobnou budoucnost, a při tom zároveň vytvářet prostorové vzory budoucí organizace světa. Stručně řečeno: myšlení v prostorových souvislostech je schopnost popisovat a analyzovat, hodnotit, využívat prostorové uspořádání lidí a míst na zemském povrchu. To je základní dovednost geograficky gramotné osoby. Studenti musí být povzbuzováni, aby mysleli na všechny aspekty nejen současného, ale také možného prostorového uspořádání světa, ve kterém žijí. Pochopené vzory prostorové organizace umožňují geograficky vzdělanému člověku odpovědět na čtyři základní geografické otázky:

Proč jsou tyto geografické objekty umístěny v těchto místech?

Jak se tyto geografické objekty do těchto míst dostaly?

Proč je tento prostorový model významný?

Co se s nimi má, může, musí dělat ?

Geografie se pokouší zmocnit prostorové organizace světa tím, že ji rozkládá na jednoduché části: body, čáry, procesy, a jejich hodnoty (významy). Jejich kombinace pak jsou sítě, povrchy, uzly... Tyto složky popisují vlastnosti objektů a jevů. Vesnice může být takovým bodem (bodovou lokací), propojena silnicí, železnicí, řekou (sítí), s jinými vesnicemi, ale také s okolními zemědělskými plochami a lesy. Rybník, přehrada, která se zde nachází nabývá velkou variací hodnot pro různé lidi, ať již pocházejí z místa nebo odjinud. Umístění, vzdálenost, směr, hustota, uspořádání jsou znaky umožňující zachytit vztahy mezi geografickými objekty. Analýza zkoumaného jevu prostorové organizace může pokračovat posuzováním růstu, rozšiřování, změnou ceny v závislosti na vzdálenosti, hierarchie, spojení a dostupnosti.

Prostorové vztahy, prostorové struktury a prostorové procesy, jejich poznání a porozumění umožňuje vytvářet typy těchto skutečností. Prostřednictvím těchto obecných vzorů lze potom analyzovat a vysvětlovat geografické jevy kdekoli na Zemi. Dovednost shromažďovat, rozebírat údaje, pozorovat, pracovat s mapami a jinými geografickými prezentacemi, formulovat geografické otázky a odvozovat odpovědi podporuje víru v poznatelnost světa prostřednictvím geografie. To je důležitá hodnota.

Dnes každý člověk čelí světu, který je stále více propojen a jehož vzájemná závislost vzrůstá. Rozhodnutí lidí v jednom místě mají bezprostřední fyzický vliv na mnohá další místa na zemi více či méně vzdálená. Studenti by měli být schopni aplikovat pojetí a modely prostorové organizace tak, aby prováděli kvalifikovaná rozhodnutí. Kvalifikovaná rozhodnutí jsou taková, při kterých jsme si vědomi rizik s nimi spojenými. To vyžaduje kritické myšlení. S ním se člověk nerodí. To se musí naučit.⁵⁾ Nejlépe ve škole.

Lidé dávají význam místům, kde žijí

Osobní život každého z nás je založen na konkrétním místě ve kterém žijeme. Naše osobní prožívání je důvěrně spojeno s takovým místem. Je zdrojem naší hrdosti a třeba i pýchy. Je dobré mít tuto skutečnost na paměti při for-

⁵⁾ V tomto případě je vědecká metoda nezastupitelná. Vědecká negramotnost (scientific literacy) našich dětí, jak říkají, roste. KVAČKOVÁ, R. (1994): Co (ne)umějí naše děti. Lidové noviny. 5. 3. 1994, s. 2.

mulování geografických kompetencí. Místa jsou lidským výtvořem a geograficky informovaná osoba musí rozumět jejich genezi, evoluci i jejich významu. Studenti potřebují porozumět tomu, proč se různá místa na zemském povrchu mění. Proč mnohdy tyto změny dosahují dramatických rozměrů jak ekonomických, tak politických a kulturních. Vnímat, jak sítě vztahů mezi různými místy mění populační explozi, klimatické změny nebo dopravní technologie. Tyto znalosti se včleňují do mentálních map lidí a obohacují jejich smysl pro identitu s konkrétním místem jejich života. Zároveň umožňují chápat a oceňovat podobnosti a rozdíly místa života jejich komunity a komunit jiných lidí, žijících ve vlastním státě, světadílu, planetě. To je důležité. Studenti čelí světu, který je ve zvýšené míře závislý. Obeznamení a porozumění prostorovým propojením umožní studentům chápat různé prostorové organizace vytvářené lidmi, a to přes znalost založenou na vlastní okamžité zkušenosti. Tyto znalosti jim mohou dát sílu porozumět uspořádání geografického fenoménu (co je to geografický fenomén?) spojeného s životem lidí kdekoli na zemi.⁶⁾

Termín *oblast* má mnoho definic. Pro školní geografii vystačíme s tím že slouží k poznávání prostorové organizace zemského povrchu a to pro různé účely. Rozumět termínu *oblast* a procesu *regionalizace* je další základní předpoklad geografické gramotnosti. Porozumění povaze oblastí vyžaduje proměnlivý přístup ke světu. Jako příklad této skutečnosti lze uvést hranice oblastí. Tyto mohou být prostorově přesné u pobřežní čáry nebo polické oblasti jako je stát, nebo prostorově amorfní jako je hranice odbytové oblasti pro distribuci nahrávek specifického žánru hudby. Ve výuce geografie můžeme rozlišit tři základní typy oblastí.

Formální oblast (homogenní region) je charakterizována lidskými atributy jako je např. sdílený společný jazyk, náboženství, národnost, politická identita, nebo kultura. Může být charakterizována fyzikálními vlastnostmi jako je klima, vegetace, půda. Formální oblastí jsou kraje, státy, klimatické oblasti (středomořské podnebí), ekonomické oblasti (pšeničný pás, centrální údolí, Středočeský kraj). Formální oblasti mohou být definovány různými mírami (velikostí populace, velikostí individuálního příjmu, výrobou plodin, hustotou populace, průmyslovou výrobou) nebo tím, že mapují fyzikální vlastnosti jako jsou srážky, teplota, vegetační doba.

Funkční oblast (heterogenní region) se organizuje kolem nějakého uzlu nebo ohniska a spojuje tento uzel s jinými oblastmi různými přepravními systémy, komunikačními systémy nebo různými ekonomickými aktivitami, jako jsou výroba nebo prodej výrobků. Typickými funkčními oblastmi jsou metropolitní oblasti, přístavy se svým zázemím nebo oblasti nákupu nebo zábavy. Hlavní roli hraje síla vazby mezi centrem a jeho zázemím.

Region „vnímání“ (mentální mapa). V chápání takových oblastí se odrážejí lidské pocity, postoje o takových oblastech, a jsou definovány lidmi prostřednictvím jimi sdílených subjektivních obrazů. Tyto oblasti jsou vymezovány prostřednictvím mentálních map, a ačkoliv pomáhají utvářet osobní smysl pro určitý druh pořádku o struktuře světa, jsou východiskem pro utváření stereotypů, které mohou být také nepatřičné nebo chybné.

Při přemýšlení o kterékoliv oblasti by si studenti měli být schopni položit otázky: K čemu to území je, k čemu slouží? Co toto území spojuje tak, že můžeme mluvit o oblasti? Na základě kterých kritérií je oblast vymezena? Jak velká je tato oblast? Má přesně definované hranice? Je to oblast formální,

⁶⁾ To vyžaduje při tvorbě geografických dokumentů (kurikula), učebnic, pracovat s takovými prostředky jako je typologie.

funkční nebo oblast lidského vnímání? Co definuje tuto oblast – politika, ekonomika, jazyk, náboženství, společenské nebo materiální potřeby? Co je ohniskem této oblasti?. Jaké změny v této oblasti nastaly, nastávají, nastanou? Co je katalyzátorem těchto změn? Jsou to otázky navýsost geografické. Umět si tyto otázky položit, reflektovat je, je důležitá dovednost a zkušenost. Student, který to dokáže ví něco o složitosti místa, oblasti. Jejich inteligentní zodpovězení je projevem geografické gramotnosti.

Místa a hodnoty

Osobní představa míst a oblastí není žádnou uniformou. Spíše pohled člověka na konkrétní místo nebo oblast je zvláštním výkladem jejího umístění, velikosti, charakteristiky a významu. Je ovlivňován lidskou kulturou a zkušeností. V geografickém pohledu je vždy obsažena směs objektivního a subjektivního a geograficky informovaná osoba by měla těmto dvěma kvalitám dobře rozumět. Dobře rozumět jak oblastem, tak lidským potřebám a jejich vzájemnému vztahu.

Význam toho, že jednotlivce nebo skupina lidí se váže k specifickému místu nebo oblasti může být ovlivněn pocity spolupatričnosti nebo odcizení, vědomím zasloučenosti nebo outsidera, smyslem pro historii a tradici nebo novoty nebo neznalost. Osobní představa zemského povrchu je neobyčejně silně spojena s představou užitečnosti. Například divočina může být viděna jako útočiště turistů, nebo jako ekonomická hrozba pro rodiny, které zde musejí žít a tuto divočinu obhospodařovat. Místo nebo oblast může být vzrušující a plná dynamiky, nebo neobyčejně nudná a jednotvárná. Tento pohled je silně závislý na zkušenosti jednotlivce, jeho očekáváních, vnitřním rozpoložení. Také potřeby nechat se ovlivňovat touto zvláštní krajinou.

Některá místa jsou naplněna zvláštním významem, ale jen pro jisté skupiny lidí. Tak je to s významem Mekky pro muslimy, zatímco pro nemuslimy má Mekka jen historický význam. Pro cizí turisty je Rio de Janeiro městem grandů, lidské spontánnosti a festivalů, zatímco pro mladé obyvatele tohoto města je to kruté prostředí, v němž denně zápasí o přežití.

Kultura a zkušenost formují důvěru v myšlenková stereotypy a ty zase osobní představy o místech a oblastech. Studenti se musí naučit rozumět faktorům, které ovlivňují jejich vlastní představu o geografických místech (stanovištích) a oblastech. Musí se ve škole naučit, že jejich výchozí postoje a stereotypy mohou mít vliv na jejich chápání jiných kultur a skupin lidí. Věřím tomu, že pro studenty je to cesta jak se vyhnout nebezpečí egocentrismu, etnocentrismu a jiným stereotypům, cesta k tomu, aby se naučili oceňovat různé hodnoty pocházející z jiných světů tohoto multikulturního světa. Aby se zabývali přesnou a citlivou analýzou lidí, míst a prostředí života lidí v něm žijících.

Studenti by měli být schopni vybrat si jednu oblast tak, aby o ní mohli diskutovat před třídou, psát esej o různých poznatcích odhalených během diskuse. Některé otázky mohou vypadat následovně: Co vás vedlo k tomu, že některé znaky oblasti považujete za důležité? Jestliže se objevily nesouhlasné poznámky tak proč? Jak negativní vnímání oblasti ovlivňuje postoj k ní? Jak se vnímání oblasti odráží na postojích a zkušenostech lidí různých věkových kategorií (hypotéza)?

Protože oblasti jsou příkladem *geografického generalizace*, studenti mohou poznat mnohé o charakteristikách jiných oblastí světa tím, že lépe rozumí jed-

né oblasti. Analogie je v tomto případě myšlenkovým nástrojem pro podobné přemýšlení. Oblasti poskytují kontext pro diskusi o podobnostech a rozdílech mezi jednotlivými částmi světa.

Jak kultura a zkušenost ovlivňuje osobní představu o místě a oblasti? Jak ovlivňuje jejich obyvatele? Jak studenti ovlivňuje jejich způsob vnímání a prožívání, spolu s prostředím v němž se uskutečňuje jejich život? To jsou základní otázky tohoto tématu. Zobecnění je základem vědy, její logikou. Opakovatelnost znamená řád. To je cesta vedoucí k *typologii*, které se studenti musí učit přes vybranou geografickou empirii. Pouhá empirie která dosud v geografickém vzdělání převládá vede k žalostným výsledkům.

Přírodní systémy a lidé

Jsou však další důležitá témata, která do popisované problematiky patří. Jedním z nich je geografické uspořádání ekosystémů. Jaké jsou základní charakteristiky prostorového uspořádání hlavních ekosystémů na naší planetě? Jak různé populace rostlin a živočichů vytváří různá společenství a jak taková společenství ovlivňují další složky fyzického prostředí (atmosféru, hydrosféru, litosféru) a tím vytváří ekosystém? Geograficky informovaný člověk potřebuje rozumět prostorové distribuci toků fyzických, chemických a biologických mezi ekosystémy v prostředí naší planety. Potřebuje vědět jak fungují a jak se udržují různé ekosystémy a jak lidé při své úmyslné nebo bezděčné ekonomické aktivitě tyto ekosystémy modifikují. Studenti by měli být schopni odpovědět na podobné otázky: Vysvětlete proč je plán na zajištění udržení nějakého živočišného druhu dobrý, a čeho se tím dosáhne. Jaký je seznam kroků vedoucích k jeho naplnění? Kdo jsou ti, kteří z něj budou těžit, a kdo jsou z něho vyloučení? Popište obtíže, které by mohly nastat při jeho uskutečnění.

Tím, že studenti ví jak ekosystémy fungují, jak se mění, jsou schopni porozumět základním zásadám, které by jim měly být průvodcem v dnešním složitém světě. Ví, jak je třeba dělat kompetentní rozhodnutí, které jim umožňuje převzetí zodpovědnost za důsledky svých rozhodnutí v těch případech, kdy se taková rozhodnutí týkají přírodního prostředí. Míra těchto kompetencí do značné míry ovlivňuje kvalitu života na této zemi – otázek spojených s *trvale udržitelným rozvojem*.

Populace a její prostorová organizace

Charakteristiku obyvatelstva, jeho rozložení, stěhování a růst nemůžeme vynechat. Na začátku 19. století žilo na Zemi méně než 1 mld. lidí. Dvacáté první století začíná s více než 6 mld. obyvatel. Geograficky informovaný člověk musí vědět že růst, rozložení a migrace obyvatelstva na zemském povrchu nejsou „popoháněny“ jedinou událostí, ale mnoha vlivy – sociálními, kulturními, politickými a ekonomickými. Ovlivňují je také katastrofické události jako jsou rozsáhlé záplavy, vyčerpání zdrojů a ekologická zhroutilí.

Studenti potřebují rozvinout takové myšlenkové postupy, které by jim umožnily chápat vzájemné ovlivňování přírodních a sociálních činitelů. Rozložení a hustota obyvatelstva Země odráží planetární topografii půd, vegetace a klimatu (ekosystémů), dostupné zdroje a stupeň hospodářského rozvoje. Populační tempa růstu jsou ovlivňovány takovými faktory jako jsou vzdělání (zvláště žen), náboženství, telekomunikace, urbanizace a zaměstnanost. Míry

úmrtnosti jsou ovlivňovány dostupností lékařských služeb, dostatkem potravy, bezpečnosti, zdravotnickými službami, věkovou strukturou a sexuálním chováním populace. Další klíčovou charakteristikou populace je její růst, který je popisován porodností, úmrtností, přirozeným přírůstkem a věkovou skladbou obyvatelstva. Analýzy věkových kohort mají významné geografické důsledky pro žijící komunitu (školy, nové byty pro mladou populaci, důchody, lékařské služby pro starší). Pro výuku a diskusi populačních indikátorů je nutné mít dostupné populační statistiky, používat on-line databázi, mít k dispozici grafické prezentace a umět diskutovat o tom, jak tyto prezentace pomáhají porozumět populačním statistikám diskutovaných zemí nebo oblastí. Jinak budou studenti dost obtížně hledat odpověď na mnohé otázky. Některé nabízím pro ilustraci: Jaké jsou ekonomické důvody pro to, aby lidé měli menší rodiny? Jak limitované množství dětí v rodině ovlivňuje život rodiny – schopnost vydělávat a šetřit peníze? Jak dosažený příjem ovlivňuje životní expektace (předpokládaná délka života při narození)?

Nebudou dostatečně rozumět odpovědím co si o těchto problémech myslí odborníci. Ba co je horší. Nebudou tyto a podobné závažné problémy týkající se důležitých otázek jejich života považovat za relevantní.⁷⁾

Země a mozaika kultur

Jaké je členění multikulturního světa, jaké jsou jeho prostorové struktury? *Kultura* je termín, který se dotýká sociálních struktur, jazyků, náboženských systémů, institucí, technologií, umění, stravování a tradice zvláštních skupin lidí. Svět lidí se skládá z kulturních skupin. Všichni ti, kdo přemýšlejí jak v určité zemi fungují ekonomické aktivity, organizace, postoje vůči ženám a jejich role ve společnosti, vzdělávací systémy, dodržování tradičních zvyků, jak se tyto systémy vůči sobě vymezují nebo překrývají, jak tvoří komplikovanou mozaiku, musí s geograficky chápaným termínem kultura pracovat.

Tyto kulturní mozaiky mohou mít různou prostorovou váhu. Důležitost měřítko je zde rozhodující. Západoevropany je možné vnímat jako jedinou kulturní skupinu. Při použití jiného měřítko se nám však objeví výrazné národní kulturní skupiny (Francouzi, Španělé), při jiném měřítku se objeví další oblastně sdružené kulturní skupiny (Valoni a Vlámové v Belgii, Moravané a Slezané v Česku).

Vzhledem ke složitosti pojmu kultura je užitečné, zvláště když studujeme toto téma z pohledu geografa, tj. z východiska topografického, doplnit toto výchozí stanovisko o jazyk, náboženství, instituce a technologie, které jsou zcela nepochybně charakteristikami kultury. Takovým kulturním fenoménem je i sport. Některé otázky k tomuto tématu jsou: Jak členové kulturní skupiny definují svůj způsob života? Které hmotné statky byly vytvořeny zkoumanou kulturní skupinou? Proč? Které zvláštní dovednosti kulturní skupina rozvinula a využívá? Co z chování a praktických dovedností přenáší kulturní skupina na další generaci? Které ekonomické aktivity jsou charakteristické pro kulturní skupinu? Které kulturní postoje určují rodiny, vzdělání, filozofie

⁷⁾ Při přemýšlení o zde uváděných problémech jsem se nechal také inspirovat institucí „Population reference bureau“ z USA. Pro mne zajímavý je především modul zaměřený na výuku svojí strukturovaností vyučovacích lekcí. U nás tento způsob didaktického uvažování zaměřeného především na aktivity u nás postrádám. http://www.prb.org/Content/NavigationMenu/PRB/Educators/Human_Population/

a tradičních svátků? Diskutujte o potencionálních kulturních dopadech na život lidí v zemi, která se otevírá jiným kulturám.

Diskutujte o dopadech globalizace na Američany, Evropany, Japonce, Araby a domorodé kultury.

Geograficky kompetentní osoba je jednotlivec, který má specifické znalosti a rozvinuté dovednosti a přes znalost přírodních daností chápe zvláštnosti rozložení kulturních skupin. Kultura nejsou statické, prostorově uspořádané mozaiky. Kulturní změny jsou výsledkem pestré palety společenských procesů, stěhování, rozšiřování nových kulturních zvláštností jako je jazyk, hudba, technologie. Každá kultura na světě si půjčovala od jiných kultur ať již vědomě, nebo nevědomě, ochotně nebo pod násilím. Jako členové multikulturního globalizujícího se světa by studenti měli rozumět různorodým prostorovým výrazům kultury.

Ekonomické systémy, sítě a doprava

Vzácné statky jsou nerovnoměrně rozptýleny po zemském povrchu. Žádná země nemá všechny zdroje, které potřebuje pro svůj růst. Proto každá země musí obchodovat s jinými zeměmi, a celý svět je spojen globální ekonomickou závislostí. Geograficky informovaná osoba rozumí *prostorové organizaci lidské společnosti*, která vyplývá z globalizující se ekonomiky, přepravy, komunikačních systémů, rostoucí produkce a výměny surovin, zboží, kapitálu a služeb.

Prostorové rozměry ekonomické a globální vzájemné závislosti, ale i dominance a substitute, jsou stále komplexnější a bezprostředněji viditelné. Prostorové vztahy a vazby utvářející strukturu průmyslových oblastí se dynamicky mění v čase. To mění prostorové, ekonomické a sociální vztahy. Vytváří se jádrové oblasti, kde je dostupnost vyspělé techniky a investičního kapitálu. Tyto oblasti jsou „motorem“ hospodářského rozvoje. Ve vyspělých zemích jsou jádrové oblasti jakýmsi „vůdci“ obchodu. Jejich vznik a rozvoj podmiňuje dostupnost, konektivita, poloha, sítě, prostorová efektivita – tedy faktory, které hrají zásadní roli v hospodářském rozvoji. Ty také odrážejí prostorovou ekonomickou vzájemnou závislost jednotlivých míst na zemi. Evidentním důkazem šíření různých finančních krizí jsou v současnosti Mexiko a Argentina.

Jak světová populace roste, jak se ceny energie zvyšují, jak ubývá zdrojů, společnost potřebuje vyvíjet hospodářství účinnější a citlivější na probíhající změny. Politická, kulturní a ekonomická spojenectví jsou zrcadlem těchto, dnes již globálních změn, a růstu vzájemné závislosti. To by měl geograficky gramotný student chápat.

Lidská sídla a urbanizace

Lidé málokdy žijí osamoceně. Nejvíce jich bydlí v sídlech, které se mění co do velikosti, lokalizace, uspořádání a funkce. Tato organizovaná seskupení lidských obydlí obsahují více aspektů života lidí. Ekonomické aktivity, přepravní systémy, komunikační média, politické a správní systémy, kultura a zábava, jsou takovými funkcemi sídel. Kdo chce být geograficky kompetentní, schopný rozumět základnímu motivu geografie, kterým je chápat, že tato Země je domovem lidí, musí být poučen o tom, jak se sídla formovala v různých kulturních politických a hospodářských systémech.

Města, největší a nejlidnatější lidská sídla jsou uzly lidské společnosti. Téměř polovina obyvatelstva dnes žije ve městech. Města nejsou všude stejná. Například evropská města se liší od severoamerických měst ve tvaru, velikosti, lidnatosti, dopravními sítěmi a způsoby, jak lidé žijí a pracují uvnitř města. Stejný kontrast najdeme u měst v Africe, Latinské Americe, Asii. Např. v severoamerických městech bohatí lidé inklinují k životu v předměstských oblastech, zatímco lidé s nižšími příjmy inklinují k životu v centrech měst. V zemích Latinské Ameriky, Jihovýchodní Asii jediné město má primát ovládat život v celé zemi.

Jestliže studenti mají rozvinout své chápání základních procesů a funkcí lidských sídel, potřebují získat praktické vědomosti o takových tématech: Jak přírodní podmínky souvisí s funkcí sídla? Které procesy se podílejí na růstu města? Které procesy se podílejí na úpadku měst? Jak se města mění v centra obchodu? Jak sídelní systémy souvisí s hustotou obyvatelstva? Jak velkoměstské oblasti ovlivňují socioekonomický stav obyvatelstva? Jak se nové druhy městských uzlů vyvíjejí? Jak probíhá proces suburbanizace?

Geograficky kompetentní člověk si klade podobné otázky proto, aby si vytvořil představu o smyslu rozložení a koncentrace lidské populace.

Kontrola nad povrchem Země

Usilování o kontrolu nad velkými a malými oblastmi zemského povrchu je univerzální jev, a historie zná množství těchto snah, které skončily destruktivním konfliktem. Usilování o kontrolu má však také hledisko produktivní spolupráce. Geograficky informovaný člověk má rozvinuté obecné chápání toho, jak lidé využívali spolupráce ale i konfliktu, při uskutečňování svých politických zájmů, a při tom proměňovali zemský povrch. Politické jednotky, státy, jsou částí zemského povrchu, které si ustavily skupiny lidí pro účely kontroly, politiky, administrace, náboženství a ekonomiky. Časté konflikty vznikající proto, aby různé části zemského prostoru změnilly svoji organizaci se odvíjely od potřeby kontrolovat zdroje (Atarktida, oceánské dno), strategické cesty (Panamský průplav), nadvládu nad ostatními lidmi (evropský kolonialismus v Africe). Události 20 století ukazují, že rozdělení zemského povrchu mezi různé skupiny, které sledují různorodé cíle pokračuje. Světové války, oblastní války, občanské války jsou často projevem intenzivní potřeby držet nebo rozdělovat. Oblastní vojenské aliance, politické, kulturní nebo ekonomické důvody představují další formu rozdělení zemského povrchu. Navíc mnohé nadnárodní monopoly si rozdělují zemský povrch, soutěží mezi sebou o zdroje, trhy zboží a služby.

Přírodní zdroje jsou fyzické materiály, pocházející z různých míst Země, kterým lidé přiřazují nějakou hodnotu. Pro přežití lidí jsou nezbytné tři základní zdroje – země, voda a vzduch. Zdroji se stávají také jiné přírodní materiály, jestliže se stanou pro lidi z nějakého důvodu cennými. Existují však také *lidské zdroje*. Geograficky vzdělaný člověk musí být schopen chápat tyto skutečnosti, a rovněž znát jak jsou zdroje prostorově rozloženy na zemském povrchu, jaká je jejich kvalita, jejich množství spolu s proměnlivostí jejich významu. Hodnota zdrojů je proměnlivá, liší se v různých historických obdobích. Může být vyjádřena v peněžních jednotkách, právnických termínech, v podmínkách odhadů rizik, nebo v termínech etických. Hodnota zdrojů závisí na potřebách lidí a na technologiích použitelných pro těžbu a dopravu. Řeka může vyrábět elektřinu a tato může být přepravována na velké vzdálenosti. To je

však umožněno technologií turbin, které hydroenergetický potenciál zachytí. Jinak bude ztracen. Některé zdroje, které byly v minulosti cenné, jsou dnes málo důležité.

Kvalita a kvantita zdroje je daná také tím, zda je to zdroj obnovitelný nebo neobnovitelný. Jsou také zdroje, které nepatří mezi obnovitelné ani neobnovitelné. Jsou to zdroje jako je vítr, sluneční teplo. Musí být použity když nastanou. Jejich prostorové rozložení je důležitým faktorem rozvoje nebo úpadku.

Lidé, společnost a životní prostředí

Lidé se svými aktivitami na Zemi žijí tam, kde si mohou vydělávat na živobytí. *Stěhování (migrace)* lidí je spojena s dostupností zdrojů a s rozvojem technologií. Stěhování směřovalo k místům s úrodnou půdou, se zásobami sladké vody, k ložiskům kovů, uhlí. Vyčerpání ložisek zdrojů vede k úpadku (opuštěná hornická města), zatímco lyžařská střediska jsou příkladem využití obnovitelných zdrojů. Jeden z modelů rozložení obyvatelstva vyplývá ze vztahu mezi zdroji, potřebou zaměstnání a technologickými změnami. Od průmyslové revoluce jsme svědky toho, jak technologie mění využívání energie od dřeva, přes uhlí, k ropě a zemnímu plynu. Obyvatelé Porúří v Německu jsou např. ti, kdo tyto proměny prožívali, a bezprostředně prožívají.

Požadavky na zdroje se mění prostorově. Více zdrojů využívají ekonomicky rozvinuté země. USA v tomto směru zřetelně vedou. Využívání zdrojů rozvojovými zeměmi je menší. Dokonce při ekonomickém rozvoji země jsou požadavky na čerpání zdrojů zpravidla větší, než je růst populace. Bohatství, které doprovází hospodářský rozvoj umožňuje lidem konzumovat více. Většina ropy vytěžená v Jihozápadní Asii je spotřebována v USA, Evropě a Japonsku. Při posuzování tohoto procesu v jeho geografickém kontextu je zvláště důležité rozlišovat *růst a rozvoj* a nezaměňovat je.

Pro geograficky vzdělaného studenta je důležité, aby uznal skutečnost *environmentálních dopadů*, které jsou vždy spojené s těžbou zdrojů. Je pro něj důležité znát jak aktivity, které vedou k produkování věcí denní potřeby mohou vést k vytvoření postojů, vycházejících ze znalosti ceny těchto procesů. Tyto znalosti mohou ovlivnit spotřebitelský postoj spolu se zodpovědností za zdroj Země. Zdroje mohou být také zneužívány. Někdy uživatelé některých zdrojů se cítí nejistí, pokud jsou závislí na těch, kteří je zásobují surovinami, tak důležitými pro jejich ekonomiku a dosaženou životní úroveň. To je mnohdy vede k potřebě mocensky si zajistit trvání distribuce zdrojů. Nebezpečí konfliktu vzrůstá při snaze dosáhnout cílů spojených s růstem. Více lidí potřebuje více hnojiv, energie, jídla, stavebního materiálu a to všechno jsou produkty pocházející se zdrojů. Jestli lidé na Zemi mají koexistovat, neřku-li kooperovat, zemské zdroje musí být garantovány pro každého. Tomuto konstatování mohou studenti buď věřit nebo, pokud jsou geograficky způsobilí, toto konstatování chápat. Je to nezanedbatelný postoj vytvářející globální občanství.

Geografové vědí, že příběh lidí je vyložitelný v kontextu tří atributů – prostoru, činnosti a času. Geograficky informovaný člověk chápe důležitost tohoto pohledu při vysvětlování celé řady jevů. Umožňuje mu hlubší chápání událostí na Zemi, což je neobyčejně důležité nejen pro současnost, ale i pro budoucnost. Praktičnost tohoto chápání a s ním spojené osvojené dovednosti jsou mimo diskusi.

Uvedené příklady se tuto skutečnost pokouší aspoň ilustrovat. Jak rodina plánuje strategii nákupní aktivity, jak definuje oblast trhu, jak se tržní úze-

mí mění v čase? Jak oděvy, které studenti nosí se vztahují ke globální závislosti? Jak život na periferii nebo centru města má v dnešní době vliv na fyzické a psychické formy života? Jaké obchodní vzory se v dnešním světě uplatňují mezi národy? Které vlivy, a jak tyto vlivy mění tradiční obchodní struktury v současném globalizací utvářeném světě? Jak stěhování lidí mění strukturu a kulturní identitu různých oblastí? Co je, a není možné zjistit z mapy při sledování prostorového uspořádání sídel, komunikací, zemědělských povrchů? Jaký je význam aglomerace jako faktoru lokace průmyslových závodů? Jaké jsou v současnosti tendence v lokaci průmyslových závodů?

Doporučení

Můj úhel pohledu je ovlivněn „polohou“ místa kde učím, a tím je Obchodní akademie. Vychází z mého vnímání geografických kompetencí vytvářeným tímto typem školy. Jsem si vědom nebezpečí jistého nepochopení, které však vyplývá z povahy geografie. Profesor Hampl kdysi napsal (cituji volně): „jestliže ostatní vědy zkoumají zcela segmenty světa, geografie zkoumá částečně celý svět“. To vytváří zdání jakoby geografie chtěla suplovat celou šíři vzdělání směřující k občanskému chování. Pochopitelně tak tomu není. Kdyby moje poznámky byly takto chápány bylo by to velké nedorozumění. Jde mi o upozornění na skutečnost, která je ve školní geografii často zmiňovaná, ale nedostatečně prosazovaná. Odvětvového chápání ekonomie se regionální ekonomie zbavila. Odvětvového chápání se školní ekonomická geografie zatím nezbavila. Zvláště ji cítím na typu školy kde učím. Jsem přesvědčen o tom, že zde nastíněné pojetí výuky geografie se musí ve vzdělávacím procesu na tomto typu škol prosadit. Ono totiž není vůbec u nás nové (Hynek, Vencálek), a v jiných zemích neznámé (Německo, Velká Británie, Kanada, USA). Je nejvyšší čas. Jestliže nám před dvaceti lety ulétalo letadlo, tak nám dnes ulétá kosmická raketa. Necháme si opět uletět dnes již kosmickou raketu?

Jestliže u nás probíhá kurikulární reforma, Státní program je jedním z několika dokumentů, je k tomu, co nastiňuji, dobrá příležitost. Vytváření vzdělávacích programů jednotlivými školami, pokud nemá dojít k opravdovému chaosu, se musí opírat o manuály vypracované pro tvorbu těchto programů v podobě vzdělávacích kritérií. Ty musí být tak obecné, aby byly ve své formální stránce použitelné pro, od matematiky po třeba tělesnou výchovu, a na druhou stranu ve svém formálním provedení tak závazné, aby byl znemožněn folklór různých tvůrců při jejich sestavování. Uvedu příklad⁸⁾:

Informace o obsahu vzdělávací jednotky – Poznávání České republiky – co se budou studenti učit, s čím budou začínat, jaké nástroje a technologie budou používat, z jakých poznatků budou vycházet, na co budou navazovat, jakého praktického cíle dosáhnou, jak dlouho bude vzdělávací jednotka trvat?

Které klíčové dovednosti budou v jednotce rozvíjeny? Dovednost klást geografické otázky, navrhnout a postupy zkoumání, shromáždit poznatky a důkazy pro svá tvrzení, analyzovat důkazy a činit závěry, přiměřeně komunikovat, používat grafy, statistické tabulky, provádět rozhodnutí na základě zkušenosti.

⁸⁾ V tomto příkladě jsou obsaženy některé inspirativní poznatky obsažené v didaktických technologiích pomáhající uskutečňovat Národní učební plán pro geografii ve Velké Británii. Internetová adresa: <http://www.nc.uk.net/servlets/KeywordsSearch?Subject=Gg>.

Které znalosti budou v jednotce rozvíjeny? Znalost a chápání lokalit, znalost a chápání procesů, znalost a chápání změn životního prostředí ve vztahu k udržitelnému rozvoji.

Očekávání pravděpodobných znalostí a dovedností na konci vzdělávací jednotky diferencované pro skupiny studentů – výborní až slabí.

Dřívější učení. Vycházet ze zkušeností získaných při práci s mapami, vycházet ze zkušenosti při týmovém vyučování, vycházet práce ve skupinách, vycházet z míry dovedností provádět výzkum a používat některé zdroje.

Používání odborné terminologie včetně čtení s porozuměním. Rozvoj kritického myšlení, aktivity rozvíjející psaní projev.

Zdroje. Atlasy a tematické mapy, reprodukce obrázků a fotografií České republiky, videonahrávky, statistiky.

Budoucí učení. Formulovat které poznatky a dovednosti budu v budoucnu potřebovat pro geografické vzdělávání.

Spojení na příbuzné předměty a geografické jednotky – k tomu máme snad již ustálený výraz – mezipředmětové vazby na jiné geografické jednotky, na internetové zdroje, na výuku k občanství, na umění a kulturu.

Vyučovací jednotka by měla mít dopředu operacionalisticky formulované dílčí cíle, k těmto jednotlivým cílům rozsáhlou nabídku aktivit a k těmto cílům a aktivitám formulovány předpokládané výsledky výuky. Zpracované vyučovací jednotky by byly k dispozicím školám v podobě manuálu. Při této příležitosti odmítám námitku, kterou cítím, že tento návrh omezuje a ubíjí pedagogickou kreativitu jednotlivých učitelů. Manuály by měly být zpracovány na základě současných poznatků nejen geografie, ale rovněž psychologie, sociologie, teorie informace, teorie komunikace a pedagogiky ověřených praxí. To znamená, že jejich tvorba není jednoduchou záležitostí. Na nich by se měli podílet učitelé, kteří vědí o jak vážné cíle se usiluje, a ne náhodou sesbírání úředníci, kteří plní vedle těchto cílů celou řadu dalších úkolů.⁹⁾

Geografie je celoživotní osud. Není to cvičení pro cvičení. Jak se svět stává komplexnější, více propojený – výsledek hospodářského vývoje, populačního růstu, technologických změn a rozvoje spolupráce (ale i konfliktu) – potřeba geografických znalostí, dovedností a vědomí důsledků růstu obyvatelstva a proměn osídlování Země roste. Geografické znalosti a dovednosti jsou potom základní kompetencí pro všechny. Nejen pro diplomaty. Studenti, budoucí občané, musí, pokud nemají být vyřazeni z demokratického procesu, umět formulovat otázky o prostorovém uspořádání světa v kterém žijí. Na lokální úrovni tohoto světa potřebují rozumět důvodům pro svá rozhodnutí o takových záležitostech jako je ztráta zemědělské půdy, život občanské komunity, využití zdrojů z daní na čištění odpadních vod, nebo zajištění života třeba důchodců. Tedy potřebují především vědomosti o dopadech svých rozhodnutí na vlastní život a na život svých spoluobčanů. Jen za těchto okolností budou ochotni zúčastnit se tohoto rozhodovacího procesu. Taková účast vyžaduje znalosti, které jsou navýsost geografické.

Příliš často však slyším při diskusích týkajících se současné podoby školní geografie jen o jejich výstupech, směřujících k maturitě a k přijetí na vysokou školu. Pro učitele, pokud svůj pracovní úspěch spojuje s tímto cílem takováto konstatování zní srozumitelně. U ostatních zaujatých posluchačů však prav-

⁹⁾ Jako odstrašující příklad je pro mne Rámcový rozpis studia geografie pro Obchodní akademie. In.: Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 2001/2002. MŠMT ČR, Praha 2001.

děpodobně vyloučí jen shovívavý úsměv. Proč? Lišíme se reflexí světa. Toto triviální konstatování má praktické důsledky. Pokud geografie nebude připravovat studenty pro svět práce, pokud nebude přímo směřovat k jejich budoucím zaměstnáním, bude ztrácet na životnosti. To je v pozadí takového shovívavého úsměvu. Jsem hluboce přesvědčen, že neustálé zdůrazňování „praktičnosti“ geografie, zbavování nánosu podivného akademismu, který, jak se domnívám rezonuje v pozadí současných diskusí, je základní požadavek, kterému mohou rozumět i vlivní negeografové.

Závěr

Geografizace života je na postupu. Geografická gramotnost má však jiný význam na globální, jiný na regionální, jiný na lokální, resp. na osobní úrovni. S kvalitním geografickým vzděláním, znalostmi, dovednostmi a pohledy geografie, studenti budou schopni lépe analyzovat problémy a dosahovat kvalifikovaných názorů v celé paletě důležitých záležitostí. Ve světě, kde lidé soustředějí o území, zdroje, trhy, ekonomické postavení je nedostatek geografických znalostí kompromitující skutečností, omezující funkční úspěšnost svého nositele. To je můj důvod, proč je nezbytné, aby všichni studenti dosáhli geografické gramotnosti na úrovni doby ve které žijí. Chce se mi říci nejen studenti.

Toto všechno bych nenapsal, kdybych neměl před sebou nové osnovy pro výuku geografie na Obchodních akademiích s omezenou hodinovou dotací a podivně formulovaným obsahovým záměrem.

Literatura

- BAUMAN, Z. (1999): Globalizace, Mladá fronta, Praha, 157 s.
- BERTRAND, Y. (1998): Soudobé teorie vzdělávání, Portál, Praha, 247 s.
- BIČÍK, I. a kol. (2001): Zeměpis – katalog požadavků ke společné části maturitní zkoušky v r. 2004. Návrh pro veřejnou diskusi. CERMAT, MŠMT, Praha, 16 s.
- HAMPL, M. (1971): Teorie komplexity a diferenciacie světa, se zvláštním zřetelom na diferenciaci geografickou, Univerzita Karlova, Praha.
- HYNEK, A., HYNKOVÁ, J. (1980): Percepce prostředí a mentální mapy ve výchově k péči o životní prostředí. Skripta Fac. Sci. nat. Univ. Purk. Brun., Brno, 10, č. 5, Geographica, s. 233-248.
- HYNEK, A. (2002): Výzvy helsinského symposia pro české geografické vzdělávání. In.: Vzdělávání zeměpisem. ČGS, katedra geografie, PF UJEP, Ústí nad Labem, 89 s.
- KOUKOLÍK, F. (2002): České otázky v roce 2001. In.: Josefu Švejkovi je 30 milionů let. Makropulos, Galén, Praha, 321 s.
- MAIER, G., TÖDTLING, F. (1997): Regionálna a urbanistická ekonomika. ELITA, Bratislava, 237 s.
- MEADOWSOVÁ, D. H., MEADOWS, D. L., RANDERS, J. (1995): Překročení mezí. Praha, 319 s.
- PIKE, G., SELBY, D. (1994): Globální výchova. Grada, Praha, 416 s.
- PASCH, M. a kol. (1998): Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině. Portál, Praha.
- PAULOV, J. (1980): Zeměpis pro I. ročník gymnázií. II. část, SPN, Praha.
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2002): Otázky a úlohy v hodinách zeměpisu. Geografické rozhledy, 12, č. 1, ČGS, Praha.
- SCHUMACHER, E. F. (2000): Malé je milé. Doplněk, Brno, 284 s.
- TOFFLER, A., TOFFLEROVÁ, H. (2001): Nová civilizace. Dokořán, Praha, 125 s.
- VENCÁLEK J. (2000): Je „region“ opravdu novým fenoménem v učebnicové tvorbě 90. let? In.: Učebnice geografie 90. let. Sborník mezinárodní konference, Přírodovědecká fakulta OU, Ostrava, 218 s.

Internetové zdroje:

<http://www.2.dti.gov.uk/ost/ostbusiness/gen.html>

[http://www.undp.org/hdr2000/home.html\(2000\)](http://www.undp.org/hdr2000/home.html(2000))

<http://www.worldbank.org/depweb/english/teach.html>

<http://www.peacecorps.gov/wws/lessons/grade10.html>

S u m m a r y

GEOGRAPHY – TERRA INCOGNITA?

Geography is either exciting or can also be boring. At the same time, it gives answers to questions about the inhabited world. The opportunity to ask questions about the predetermination of human beings living in this world prepares the students for the life in the world of adults, which is still the world of work.

Even though the critical discussions on geography teaching are being held, especially among the university didactics experts, I still have the feeling that geography, especially in the commercial secondary schools curricula, has a rather distorted form, which has made me to write this contribution. I try to present another approach to geography at schools used in many other countries.

According to my opinion, a didactic transformation of the content of school education is necessary and it should be carried out with all consequences it may have. The aim is, even though it may seem to be somehow paradoxical for some people, not to teach and to learn geography as a subject, but a geographically competent student, and finally a competent citizen.

In this outline I try to show the necessity of a geographical approach to the life of people, to the places where people live and their impact on the environment they live, together with creation of values which enable them to understand their own place in the world. I try to stress the importance of geographical thinking, which is being shaped in practical activities, in formulation of geographical questions, and in training in geographical skills.

The development of human beings is linked with a broadening of chances, with new TV channels or new cars. But I do have in mind the choice, which is due to the fact that people will develop their abilities, functions and competencies, which will make their lives easier to live. Geography in the developed world offers good instruments to this end. Its possibilities are high, in the Czech Republic as well. Therefore it is necessary to make a full use of them.

*(Pracoviště autora: Obchodní akademie, Smetanovo nábřeží 17, 690 28, Břeclav;
e-mail:michalek@oabv.cz.)*

Do redakce došlo 6. 11. 2002